

יהודי הגלות והיידיש

מיידיש: בני מר

יצחק בשביס זינגר, חתן פרס נובל לשנת 1978, נולד ב-1904 בעיירה לאונצ'ין שליד ורשה. בן ארבע עבר עם משפחתו לוורשה, ושם גדל בבית אביו, הרב פנחס מנדל, ובת-שבע אמו. שני אחיו הגדולים, אסתר קרייטמן וישראל יהושע זינגר, היו לימים לסופרי יידיש. בשנות העשרים החל לפרסם מיצירתו תחת השם יצחק בשביס (בת-שבע ביידיש), שימש מגיה בשבועון "ליטעראַרישע בלעטער" (דפים ספרותיים) ותרגם ספרות ליידיש, בין השאר "הר הקסמים" מאת תומס מאן. ב-1935 היגר בעקבות אחיו לארצות הברית, והיה לכותב קבוע בעיתון היידיש "פאָרווערטס", שהיה הבימה העיקרית של כתביו – בכל שבוע, ולפעמים כמה פעמים בשבוע, התפרסמו בו יצירותיו. אחרי מלחמת העולם השנייה התבלט בשביס כאחד מסופרי יידיש החשובים, ובזכות תרגומיו לאנגלית ולשפות אחרות נודעה יצירתו בעולם הרחב. הוא מת במיאמי ב-1991.

בשביס נודע בספרות היפה שכתב, אבל בין כתביו הרבים אפשר למצוא גם מסות ומאמרים בנושאים שונים, שהמאמר "יהודי הגלות" נמנה עמם. רבות מן המסות ראו אור ב-2022 בספר *Old Truths and New Clichés: Essays by Isaac Bashevis Singer*, שערך ותרגם ד"ר דוד סטרומברג. עד לפרסומו לאחרונה ביידיש ובאנגלית נשאר המאמר "יהודי הגלות" בכתב יד בארכיונו של הסופר באוסטין שבטקסס. לא ידוע מתי נכתב: כנראה זמן מה לפני דצמבר 1973, שבו מת דוד בן-גוריון, מפני שבכתב היד הוסיף בשביס לשמו של בן-גוריון – אחרי שהמאמר כבר היה כתוב – את האותיות "ע"ה" (עליו השלום). בגלל תוכנו של המאמר הוא ראה אור ביידיש בכתב העת החרדי האמריקאי "וועקער" (תשרי-חשון תשפ"ב), ובהקדמה הודגשו הן התנגדותו של בשביס לציונות והן נטיותיו הרליגיוזיות – עניינים העולים במאמר. בשביס גדל אמנם בבית חסידי בוורשה, אבל בכתביו הוא מספר שוב ושוב על הספקות שגרמו לו לפרוק עול תורה ומצוות כבר בנעוריו. עם זאת, ספקות מקבילים גרמו לו להירתע תמיד גם מן החילוניות הבוטחת בעצמה, ובעיקר מתנועות מהפכניות שקמו בעם היהודי, וביניהן הציונות. הוא לא שלל את הציונות או את מדינת ישראל, אבל הביט בהן מבחוץ, כפי שמלמדות בין השאר הרשימות שפרסם ב-"פאָרווערטס" בעקבות ביקורו הראשון בישראל ב-1955 (הרשימות ראו אור ב-2021 בתרגום לעברית בספר "מסעות בשביס בארץ ישראל"). אולי זו עמדתו של יהודי פולני, ולימים אמריקאי, התומך בציונות להלכה, אך למעשה חי את חייו בגולה. ואולי זו בכלל עמדתו של סופר, מתבונן ספקן בעולם.

ב"מ

בני חי בישראל, וראיתי אותו עם אקדח ואפילו עם רובה. הוא קרוב לי כבן. אני יודע שהוא לא מיליטריסט. אבל כשראיתי אותו חמוש ובמדים, הייתה בי תחושה לא נעימה שאני אבא של גוי.

הן בספרי הקודש והן במחקרים חילוניים העוסקים בהיסטוריה היהודית מקובל לראות בגלות אסון שהתרגש על העם היהודי. "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". שלוש פעמים ביום ביקש היהודי שתחזינה עיניו בשוב אלוהים לציון. כמה ציונים קיצוניים הביעו את הדעה שכמעט אלפיים שנות הגלות לא היו אלא ריק, או אפילו טעות, בהיסטוריה היהודית. הם אפילו ניסו לצמצם את מה שיצרו היהודים בארצות הגלות: התלמוד, המדרש, המפרשים, הפוסקים, הזוהר. אחד משוללי הגלות הקיצוניים היה בן-גוריון ע"ה. באופן טבעי, היהודי הדתי לא יכול לעולם להיות שותף למבט כזה. הגלות אמורה להיות עונש, או אפילו בית סוהר, אבל במסגרת אותו בית סוהר יצר העם יצירות דתיות גדולות. בגטאות חיו צדיקים, גאונים, מקובלים, חסידים.

מצדדיה הגדולים ביותר של הגלות הם המתבוללים, הגרמנים, האנגלים, הצרפתים בני דת משה, וכמה יהודים שמאלנים, בונדיסטים וקומוניסטים, שראו בגעגועים לשוב לארץ ישראל חלום דתי, פנטזיה משיחית שלעולם לא תוכל להתגשם. הסיסמה של אותם יהודים שמאלנים הייתה: מלחמה במקומות השונים למען "עולם טוב יותר", שלא יהיו בו יהודים, גויים, אלא רק אנושות מאוחדת, שמטרתה היא קדמה בכל תחום.

גדלתי בבית דתי קיצוני. אבי שימש שנים רבות רב בעיירה הפולנית לאונצ'ין, שבה נולדתי ב-1904. מאוחר יותר התמנה לראש הישיבה ברדימין, ואחר כך היה מורה הוראה ברחוב קרוכמלנה בוורשה. בביתנו לא הייתה היהדות תוספת כלשהי, אלא קיומנו המהותי ביותר. לא היה אצלנו הבדל בין להיות יהודי ולהיות בן אדם. כשאבי רצה לומר שאדם צריך לאכול, הוא היה אומר "יהודי צריך לאכול". הוא לא היה שוביניסט במובן העכשווי של המילה. לא הפריעו לו הארצות שיש לגויים, ארמנותיהם, צבאותיהם ואוניות המלחמה שלהם. אבל מאחר שלישמעאל ולעשן ניתנה הזדמנות לקבל את התורה והם לא עשו כן, הרי שאת הטוב ביותר הם מסרו לעם היהודי.

הגעגועים למשיח בביתנו, הגעגועים לשוב לארץ ישראל, היו קשורים קשר הדוק לדת. בארץ ישראל ישוב ויהיה לנו בית המקדש, ושוב ידברו בלשון הקודש. לא יהיו עוד אפיקורסים, והמתים יקומו לתחייה. משה רבנו, האבות, ילמדו תורה עם ילדי ישראל ויגלו סודות שאינם בנמצא בשום ספר קבלה. ארץ ישראל תתפשט על פני כל המדינות. חסידי אומות העולם יזכו לשבת בגן עדן. הם יכירו בָּאמת.

היהודי הדתי לא יכול היה לראות בגלות ריק או טעות. הגלות הייתה חוליה בשרשרת ההיסטוריה היהודית, בצמיחתה של הדת היהודית. גם אם הגלות הייתה השרשרת החלשה ביותר בהתפתחות הרוחנית היהודית, הרי שידוע לכול שאין דבר חזק יותר משרשרת חלשה.

למעשה נאלץ יהודי הגלות להשתמש באנרגיה רוחנית רבה וביצירתיות כדי להתאים את מושגי התנ"ך למושגי הגלות. באופן תת-מודע – לא במודע – ראה יהודי הגלות את

ימי התנ"ך כמבוגר שמביט לאחור אל הימים שבהם היה ילד ועולל תעלולים ילדותיים רבים. אברהם אבינו ונשותיו הגר ושרה, יצחק שבירך את עֶשָׂו מפני שהביא "מטעמים לפיו", יעקב וארבע נשותיו, השבטים שמכרו את אחיהם לעבדות, שמעון ולוי שהרגו את תושבי שכם, יהודה שהלך לזונה ושכב עם כלתו, משה רבנו שהרג מצרי ולקח לו אישה כושית, יהושע בן־נון ומלחמות הדמים שלו, דוד המלך והרפתקאותיו עם בת שבע ואביגיל, שלמה ואלף נשותיו שאחת מהן הייתה בת פרעה – כל גיבורי התנ"ך האלה לא התאימו, באופן משונה, להגדרות היהדות והקדושה שהתפתחו בארצות הגלות. התלמוד ומפרשיו נאלצו לתרץ שוב ושוב את גיבורי התנ"ך, הפרימיטיביות שלהם, תאוות החיים שלהם – למעשה את הצד ה"גויי" שלהם.

כילד ב"חדר", חניך בית הדין של אבא, שהגדרת הצדיקות דמתה בעיניו לפרישותו מן העולם, שחרור מתאוות וקבלת עול תורה, תפילה, קבלה וחסידות, התקשיתי לתפוס מדוע האישים הדגולים מן התנ"ך היו ארציים, לוחמניים וחמומי מוח ממש כמו הגויים. אבי, מורה ההוראה מרחוב קרוכמלנה, לא היה לוקח לו פילגש ומגרש אותה למדבר עם חמת מים; הוא לא היה מברך את בנו מפני שהוא צד לו צבייה במדבר; הוא לא היה לוקח לו שלוש נשים נוסף על אמי, או אישה כושית, או הורג מישהו וכיוצא בזה. עוד הייתי צעיר יחסית כשהתחלתי להמטיר על הוריי שאלות על אותם יהודי התנ"ך, שהיו להלכה צדיקים אדירים, אבל למעשה לא התנהגו טוב יותר מהגויים. הוריי היו צריכים להבטיח לי שוב ושוב שהדברים המסופרים בתנ"ך על אותם יהודים אינם אלא משלים, ומה שחשוב בהם אינו הפשט, אלא הדרש, הרמז, הסוד. במובן מסוים היו לנוצרים בתקופות מאוחרות בעיות דומות. הנוצרי המאמין לא יכול היה להשלים עם העובדה ששיר השירים אינו יותר משיר אהבה, ושדוד המלך הרג שבוי ולקח לו נשים מגברים אחרים.

האמת, כפי שהתחלתי להבין לימים, היא שרק בגלות התחיל היהודי לצמוח מבחינה רוחנית ולהיחלץ מחיתוליו. עם שצריך היה לגרש עמים אחרים בכוח החרב ושהיה מוקף אויבים תמיד, לא יכול היה לשמור את התורה ולקבל עליו את כל החומרות שהרבנים הוסיפו בכל דור ודור.

האידיאל של משה, שהיהודים יהיו ממלכת כוהנים וגוי קדוש, לא יכול היה להתגשם בארץ ישראל. התנ"ך עצמו מעיד שוב ושוב על כך שמבחינה דתית הייתה ארץ ישראל של העבר כישלון. הנביאים קוננו על כך בכל עת.

האמת היא שמדינה, צבא ומלחמות הפכו כל דת לבדיחה. הנצרות לא נכשלה מפני שהנוצרים צבועים מטבעם, אלא מפני שהנוצרים לא ויתרו על מלכות הארץ. מלכות הארץ ומלכות השמים הן הסתירות הגדולות ביותר שאפשר להעלות על הדעת.

היהדות לעולם לא הייתה מגיעה למדרגה נעלה כזאת אילו נשארו היהודים בארצם. מלחמות בלתי פוסקות, כיבושי השכנים החזקים יותר, היו הופכים את היהודים במוקדם או במאוחר לשבט ערבי. אם בשמונה מאות שנות קיומם העצמאי איבדו היהודים את עשרת השבטים ("אפרים בעמים הוא יתבולל"), ועבודה זרה הייתה מגפה אפילו ביהודה, היו שלושת אלפים שנה שוללות מאתנו לחלוטין את כל מורשתנו הרוחנית. היהודי יכול היה לפתח דתיות קיצונית רק מפני ששִׁש־עשרה או שבע־עשרה מאות בתולדותיו לא גייסו אותו לצבא. הוא יכול היה ליצור בידול מלא מהעמים מפני שגירשו אותו לגטו.

מאחר שהיהודי נהנה רק מעט מן המעט מהעולם, הוא יכול היה להגיע לקדושה מרבית. היהודי נעשה קדוש מפני שנטלו ממנו כל מה שתלוי בחול. הנוצרים מעולם לא יכלו להיות נוצרים אמתיים מפני שהייתה להם מדינה והם נאלצו להילחם על מעמדם. היהודי הדתי ידע זאת, ותקוותו למשיח הייתה קשורה במישרין בציפייה למשיחיות, לדת שתשלוט בעולם. הסיבה החשובה ביותר לכך שהיהודים לא יכלו ולא רצו להכיר בנצרות היא שהנוצרי היה צריך להיות – במוקדם או במאוחר – איש צבא, לשאת חרב ולתלות על עצמו מדליות. בכל פעם שמיסיונרים מנסים לנצר יהודי, הוא שואל אותה שאלה: איך יכולות ללכת יחד משיחיות ומלחמות? איך יכולים שני עמים, המכירים שניהם בישוע כמשיח, לשפוך זה את דמו של זה? משיחיות ופוליטיקה, משיחיות וחילוניות, אינן יכולות ואינן צריכות להיות זוג.

נולדתי וגדלתי בזמן שההשכלה בקרב היהודים השיגה את ניצחונותיה הגדולים ביותר. פולין הייתה מבחינה מסוימת המבצר האחרון של מה שהגויים כינו "יהודי התלמוד". ההשכלה הגיעה לליטא עשורים רבים לפני פולין. זמן רב אחרי שההשכלה והאמנציפציה חגגו את ניצחונותיהן בגרמניה, באנגליה ובצרפת, עוד עמדו יהודי פולין בְּמַרְסֵּם נגד החילוניות. הם עשו זאת בכוח החסידות. בזמני כבר החלה החסידות לשקוע מבחינה רוחנית, ואת מקומה תפסה ההשכלה במובן הרחב ביותר של המילה: השכלה מינית והשכלה שמאלית; השכלה שתבעה התבוללות והשכלה שתבעה לאומיות. הציונות היא הפרי היפה ביותר של ההשכלה, אבל אין עוררין על כך שהיא תוצר של ההשכלה. הייתי ועודני תומך נלהב בציונות. אבל אני חושב שהציונות היא, וצריכה להיות, תנועה חילונית. גם אם מדינת ישראל תגלה את הסובלנות הרבה ביותר ביחסה ליהודי הדתי, חייבת להיות סתירה בין סוג הדת שיצרה הגלות ובין הדתיות האפשרית לרוב האזרחים בארץ ישראל. מושג היהודי הגאה, המגן על ארצו ומתנגד לאויבים, עובד את אדמתו ומתחבר עם עמים ידידותיים, מחזיר את היהודי לתקופת התנ"ך. היהודי בארץ ישראל חוזר לימי ילדותו. הוא דוחה את הזלזול בארציות, בבטלנות, בהיבדלות, את תחושת הבדידות הרוחנית שליוותה את היהודי במשך אלפיים שנות גלות. אני חש זאת על בשרי.

נולדתי וגדלתי להיות יהודי הגלות, ואני חי תמיד בתחושה שאינני נושא באחריות למה שעושים שכני הנוצרים. בילדותי חייתי תחת שלטון הרוסים. מעולם לא עלה בדעתי שאני רוסי, ואני אחראי לפיכך לכך שהרוסים כבשו שורת ארצות באסיה התיכונה, או למלחמת רוסיה-יפן. לימים, אחרי שפולין קיבלה עצמאות, לא הרגשתי שאני פולני הנושא באחריות למה שעושים הפולנים לאוקראינים, לרוטנים, ובוודאי לא ליהודים. עם אמריקה אני מזדהה יותר מאשר עם פולין. אבל אפילו באמריקה אינני מרגיש שאני או הוריי לקחנו את קליפורניה מהמקסיקאים, או שאני אשם במלחמת וייטנאם. מילדות התרגלתי שמלחמה, כיבוש, דיכוי מיעוטים או אפילו הגנה על טריטוריה – כל אלה הם מוסדות לא-יהודיים. פוליטיקה היא בכלל עניין של גויים. יהודי הגלות מעולם לא ניהל פוליטיקה. מעולם לא נמשכתי לשום תנועה פוליטית כי הרגשתי באופן אינסטינקטיבי ממש שפוליטיקה היא לא עיסוק של יהודים. בעיניי, כל פוליטיקה – אפילו פוליטיקה צודקת – יש בה משהו גויי.

מעולם לא נעשיתי אזרח במדינת ישראל. אבל שם, במדינת ישראל, אני חש אחראי לפוליטיקה של המדינה. באופן הגיוני אני מבין שהיהודים בארץ ישראל צריכים לנהוג ככל העמים האחרים. אי אפשר להניח לרוצחים ערבים לעשות לנו את מה שהיטלר עשה. כבר מזמן אינני היהודי הדתי שהיה אבי. אבל נותרה בי תחושה שכל מדינה היא גויית – תחושה שאינני יכול לשרש. בני חי בישראל, וראיתי אותו עם אקדח ואפילו עם רובה. הוא קרוב לי כבן. אני יודע שהוא לא מיליטריסט. אבל כשראיתי אותו חמוש ובמדים, הייתה בי תחושה לא נעימה שאני אבא של גוי.

*

אני מגיע כעת להיבט שני של יהודי הגלות: להיות סופר יידיש. שפת היידיש ספגה לתוכה את כל טעמיה המתוקים והמרים של הגלות. היא מגיעה מגרמניה, מכילה מילים מלשון הקודש, ארמית, פולנית, רוסית ואפילו צרפתית ואיטלקית. היא אולי השפה היחידה שמעולם, או כמעט מעולם, לא דוברת בפי חיילים, שוטרים, ז'נדרמים, שומרי גבול. יידיש היא שפת הנרדפים, לא של בעלי השררה. היא שפת המברית, ולא של הז'נדרם שתופס אותו ומכניס אותו לבית הסוהר. זוהי שפה שמתאימה לרוחי ולתחושותי שאי אפשר לחיות בעולם, אלא רק להתגנב לתוכו. הייתי אומר שהסיסמה של היידיש היא: "ברוך ה' יום-יום". אם היום עבר בשלום, הרי זה נס מן השמים. כך חושב ומרגיש יהודי הגלות, עני כעשיר. העניות מצויה בעצמותיה של השפה הזאת. זו שפתו של מי שפחד תמיד, ולא של מי שמטיל אימה. ההומור היידי, ההומור של שלום עליכם, הוא ההומור של יהודי שהשגת מאכלים לשבת היא בעבורו נס שבכל שבוע ושבוע. בעת שהיבסקציה ניסתה להפוך את היידיש לשפה של מהפכנים, אנשים כוחניים, יורים ותליינים, איבדה היידיש מיד את הטעם שלה ואת נשמתה. יש לי בארון ספר ובו נאומיו וכתביו של סטלין המתורגמים ליידיש. בכל פעם שאני מוציא את הספר ומציץ בו אני משתומם מחדש. נדמה שהמילים הן יידיש, אבל זו לחלוטין לא שפתי, מבנה המשפט שלי. לא רק התוכן, אלא אפילו השפה עצמה איבדה את הטעם היידי. יידיש נשמעת מזויפת בפיו של הרוצח, או בפיו של מי שמצדיק רצח. זה לא רק אונס הנשמה, אלא גם אונס הלשון.

הדברים נוגעים לא רק לתרגומים של סטלין, אלא אפילו ליצירתם המקורית של אותם סופרי יידיש שהלילו את לנין או סטלין והפכו את מורשתנו היהודית לאפר ואבק. מי שרב נראה בעיניהם קלריקל, עשיר – בורגני, מפרנס – זעיר-בורגני, בעל-בית – קפיטליסט, וחצוף – מורד – אלה הם גם מי שסחטו את הוויטמינים ואת ההורמונים של השפה והשאירו רק את הקליפות ואת המסגרות.

כשקראתי את "פֶּנְק" מאת דוד ברגלסון ואת יצירותיו המאוחרות; כשקראתי את היצירות של מרקיש, פפר, כאריק, נדהמתי מחורבן היידיש שלהם, מצורת הכתיב, ממבנה המשפט המזויף, מן הנוקשות וחוסר ההומור של הסגנון שלהם. זו כבר לא הייתה יידיש של יהודים, אלא יידיש שלומד גוי. אסור לי אולי לומר זאת, אבל יש לי אותה התחושה כשאני קורא ביצירותיהם של כמה סופרים עבריים, שכותבים על הקרבות עם מצרים,

סוריה, ירדן או מי שלא יהיה. המילים העבריות לרובה, אקדה, מקלע, כל מיני התקפות ואסטרטגיות, קצת מצצו את לשדה של לשון הקודש הישנה שלי. אני יודע שהמלחמות שלהם היו הכרח וכורח ואני משתומם על הגבורה שלהם. אבל לא זה סוג הספרות שלי, הגישה שלי לעולם ולאדם.

אבי היה בגלות באופן פיזי ולא ידע את שפת הגויים. הוא רעד מכל שוטר, מכל שייג'ן. הוא פחד אפילו מהגוי שלו מכר את החמץ בערב פסח. אני סובל מאותה הגלות, אבל נוסף לכך, כאילו זה עתה יצאתי מבית המדרש, התחלתי לסבול גם מגלות רוחנית. סופרי השמאל רצו להפוך אותי לקומוניסט, שותף למאבק המרקסיסטי, אבל אני לא יכולתי לקרוא "חבר" לצ'קיסט [איש ארגון הביון הסובייטי], אדם בעל אקדח בכיס, שמאמין שמוותר לירות במורה-הוראה כי הוא מפייץ אפלה וריאקציה. אף על פי שאיני נוהג כפי שהורה לי מורה-ההוראה, הוא נשאר בעיניי יהודי יקר. אני מכבד את הלמדנות שלו, את יראת השמים שלו. אני אוהב את הזקן שלו, פאותיו, הכיפה, הגארטל. אני מבין את אנחותו, את אנקותו, את הניצוץ בעיניו כשעולה בדעתו תירוץ לקושיה חמורה על המהרש"א. שום תיאוריה לא תשכנע אותי שבעל חנות בגדים שמצליח להתפרנס הוא מוצץ דם שמצווה להעמיד אותו אל הקיר.

בשכלי אני מסכים לכל מה שאמר הרצל ואומרים בן-גוריון ומשה דיין, בר-לב, או מי שלא יהיה. אבל שפתם אינה שפתי, ותפיסת העולם שלהם אינה תפיסת העולם שלי. אינני מבין איך המוח שלהם עובד. איני יכול לכתוב עליהם, כי סגנונם אינו הסגנון שלי, רוחם אינה רוחי. הם מרגישים חופשיים ומשחררים ושווים, אבל אני נשארתי בגלות בגב שחוח. הם הולכים כביכול זקופים מכוח החיים.

איני נמנה, ואיני יכול להימנות, עם מי שחיים את חייהם בקומה זקופה. אני מתגנב, מבריא את עצמי בהמון עוין, בעולם של מזיקים ופושעים. כל יום שאני חי הוא עדיין נס בעיניי, כמו שהיה לאבות-אבותיי ולאמות-אמותיי. אני חי בפחד מתמיד ממלחמות, מהפכות, פוגרומים וסתם פרעות ורציחות שהעולם מסוגל לבצע בכל רגע. אף על פי שכבר אין לי זקן פאות ואיני פוקד את בית המדרש, אני נושא תמיד תפילה חרישית לריבונו של עולם, נושא את עיניי ושואל: "מאין יבוא עזרי?" מתוכי פורץ הפסוק "באו מים עד נפש". קריאת עיתונים מצערת אותי מדי יום ביומו. כל מילה מלאה באימה.

עם השנים התמלאה המילה "גלות" בעיניי בכל הטרגדיה האנושית, אפילו הטרגדיה של בעלי החיים. כולם למעשה בגלות, כל מין האדם, כל החי. השוחט הוא יהודי הגלות והבהמה שהוא שוחט היא בהמת גלות. הראיה: היא נשחטת. העמים הקטנים משקשקים מפחד העמים הגדולים יותר. כל ארץ ישראל תלויה ברצונם הטוב של אמריקה ושל נדבות היהודים האמריקנים. העמים הגדולים עצמם נחנקים מהתחרות של עצמם, מהתיאבון הפראי שלהם ומן הפחד שלהם זה מזה. בכל יום נולדים וגדלים היטלרים וסטלינים חדשים רבים מספור. הם רק מחכים להזדמנות.

נולדים גם מהטמה-גנדים חדשים, וגם חפצי-חיים, אבל כוח ההרס גדול לאין ערוך מכוח הבנייה. סנונית אחת יכולה להצית עיר שלמה. סכין אחת יכולה לשחוט אלפי גרונות ולהישאר סכין. המטוסים, וכל הציוויליזציה, הפכו את האדם תלוי בבורג קטן. אם חלילה הבורג הלך לאיבוד, סוף לכל התקוות החילוניות. אנחנו בגלות של גלגלים

וברגים, רודנים ותיאורטיקנים. את הגלות הזאת אני מתאר בידיש שלי, שמתאימה ביותר לתיאור גלות.

האם אפשר להיושע מהגלות הזאת? סוג אחד של ישועה הוא המוות. המתים פטורים. אבל איזה מין ישועה היא זאת אם אינך יודע שנושעת? הגאולה האמתית יכולה לבוא רק עם המשיח. כן, אני מחכה למשיח.

הגלות לא הייתה, כמו שסבורים רבים, כפויה לחלוטין על היהודים. במשך מאות שנים הפציר העולם הנוצרי ביהודים לקבל עליהם את הנצרות. היהודי יכול היה להשתחרר מהגטו בעזרת כמה טיפות המרה. בפולין, אם יהודי התנצר, הוא נעשה אציל, חלק מהאריסטוקרטיה. אבל היהודים האמינו שמוטב לסבול בעולם הזה מאשר לאבד את העולם הבא. במובן מסוים, הגלות הייתה ניסוי במובן הנאצל ביותר של המילה: האם עם יכול לחיות ולשמר את ייחודו ללא ארץ, ללא צבא, להיות תלוי לחלוטין ברצונם הטוב של אחרים? התשובה על השאלה היא: זה היה אפשרי כל עוד העם היה מוכן למסור את חייו על אמונתו. ברגע שהאמונה חדלה או נחלשה, שוקע העם מבחינה רוחנית ופיזית. אין זה מקרה שחיבת ציון והציונות צמחו יחד עם ההשכלה. ליהודים הדתיים, שקיבלו עליהם כל חומרה של 'שולחן ערוך' ומאמינים שכל מה שתלמיד חכם עתיד לחדש ניתן למשה בסיני – ליהודים כאלה עדיין לא נגמר הניסוי. לניסוי יש עכשיו נושא חדש: האם יהודים יכולים להתקיים בלי יהדות? האם מדינה, שפה, ממשלה וצבא יכולים להחליף את האמונה? והאם יכולים יהודים דתיים לחיות בקרב יהודים חילונים ולשמור על יהדותם מדור לדור?

השאלות האלה אינן תאורטיות בלבד בעבורי, אלא הן מעסיקות אותי כל ימי, והן הנושא העיקרי של יצירתי הספרותית, ובמידה מסוימת הן הטרגדיה שלי: אינני מאמין בכל סעיף של 'שולחן ערוך', אך גם אין לי הביטחון העצמי של המשכילים המודרנים שלנו שהעולם הוא מקרה פיזי או כימי, תוצאה של פיצוץ קוסמי כלשהו. נשארה בי ההרגשה שיש מנהיג לבירה, נשמה, השגחה, אוזן המקשיבה לתפילות ועין רואה ומשגיחה. אני חוטא לאלוהים ומתפלל אליו. אני עדיין מביט על מעשי האדם מנקודת מבט של כשר או טרף, קדוש או טמא, אסור או מותר. ניסוי הגלות הוא גם הניסוי האישי שלי. יידיש היא בשבילי לא רק שפה, אלא הלשון והסמל של הניסוי הזה. יחד אתי עוברים את הניסוי הזה כל היהודים וכל הגויים. האם הדארוויניזם, או הסוציולוגיה המודרנית, הטכניקה של מחיית כל אינדיווידואליות, תהרוג כל אמונות? האם יכול האדם היחיד לשרוד ללא אמונה בכוחות עליונים, או שכולנו נהפכים למסה חסרת פנים, עדת רובוטים? אני מביט באימה בתהליכים שעוברת האמונת בדורנו. הציור נעשה מופשט, חסר כתובת, חסר שורשים, שרירותי. הספרות נעשית וולגרית ופורנוגרפית יותר ויותר, חסרת צבע. הסופרים שאני קורא בכתבי העת בעברית בארץ ישראל יכלו לכתוב באותה מידה בניו יורק, בפריז, במדריד ואפילו ביפן.

יהודים הולכים ונעשים ככל הגויים, והגויים עצמם נעשים בליל של תרבויות, מין דור הפלגה לפני שאלוהים בלבל את לשונותיהם. החיים נעשו עשירים ומלאי עינוגים, אבל העסים יָבֵשׁ.